

דינא דמלכותא דינא בדינים שבין אדם לחברו א

א. האם דינא דמלכותא דינא נותן תוקף לכל החוקים שמחוקקת המלכות, גם חוקים שעוסקים בדין הפרטי שבין אדם לחברו, למשל דינים שבין ניזק למזיק, שומר למפקיד, מלווה ולווה? חשבו למשל על המקרה הבא: אחד מחוקי המלכות הוא שמזיק בגרמא חייב לשלם. ראובן הזיק לשמעון בגרמא, ושמעון תבע ממנו לפצות אותו על הנזק. כמובן שעליהם ללכת לדון בפני דין תורה¹. האם הדיינים צריכים לדון בהתאם לחוק המדינה שמחייב מזיק בגרמא? ואם המלכות חוקקה ששומר חינם חייב בגניבה, וראובן היה שומר חינם על חפץ שנגנב, האם בית הדין ידון אותו בהתאם לחוק המלכות ויחייב אותו על גניבת החפץ?

מה אתה חושב? אתה מבין את האפשרות שדינא דמלכותא יועיל גם במשפט הפרטי, בדינים שבין אדם לחברו? מה קשה לך בה?

ראשית, ניזכר בשיטה שדינא דמלכותא רק נותן תוקף לפעולות המלך ולא מחייב אותו להישמע לחוקיו². לפי שיטה זו מובן כיצד דינא דמלכותא יכול לאפשר למלך להפקיע קרקע או להטיל מסים, פעולות ממוניות שהמלך פועל, אך מדוע שדינא דמלכותא שעוסק במשפט שבין אדם לחברו יועיל? הרי המלכות לא פעלה דבר אלא רק חוקקה חוק שלפיו בתי המשפט שלה אמורים לדון! כאשר המדינה חוקקה ששומר חינם חייב בגניבה או שמזיק בגרמא חייב, היא לא פעלה בכך פעולה ממונית, אלא רק קבעה כיצד בית המשפט שלה צריך לדון, ומדוע אפוא שדינא דמלכותא יגרום לבית הדין לדון לפי חוקי המדינה?

האם נוכל להבין את האפשרות הזו לפי העמדה שדינא דמלכותא מחייב את האזרח להישמע לחוקי המלך³? האם משמעות החוק שמחייב את המזיק היא שהמלך מצווה עליו לשלם והוא חייב הלכתית לשמוע לחוקי המלך ולכן בית הדין צריך לדון לפי חוקי המלכות ולפסוק שהוא חייב לשלם? אבל האם הדבר לא סותר את מהות איסור ערכאות? ואם אסור ללכת לפני בית המשפט של המדינה, בשל החובה לדון בדין תורה, אז כיצד יתכן שהדיינים צריכים לדון לפי חוקי המדינה?

1. ולא בפני ערכאות חלילה, שכן ודאי שדינא דמלכותא לא מתיר את איסור ערכאות החמור ואסור ללכת לדון לפני בתי המשפט של המדינה אלא רק בפני דין תורה.
2. כך כפי שראינו הסיק ר' זלמן נחמיה גולדברג מדברי הר"ן שמיישם את היתר הפקעת הלוואות גוי בתשלום המכס למלך. ומכאן שהמלך יכול לחדש חיובים ממוניים, שכן פעולותיו הממוניות תקפות, אך החיוב נידון בהתאם לגדרי החיובים הממוניים הרגילים.
3. שיטת הרמב"ם ככל הנראה והרמ"א בר"ן, וראה בדפים הקודמים.

ואולי עלינו להבין אחרת את פעולת החוק, ולהבין שהחוק מטיל על המזיק חיוב תשלומים מיד בשעת הנזק, עוד לפני ההליכה לבית המשפט⁴, והרי ודאי שדינא דמלכותא מאפשר למלך ליצור חיוב ממון⁵, ולכן בית הדין צריך לדון לפי דינא דמלכותא – המלך הטיל על המזיק חיוב לשלם לניזק ויש למלך כוח הלכתי לחדש חיובי ממון וממילא גם לפי ההלכה המזיק צריך לשלם לניזק. נפתח במבט מהיר בסוגיות שעוסקות בדין זה, סוגיות שעם חלקן נפגשנו לעיל (ב"ק קיג):

גופא, אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא. אמר רבא: תדע, דקטלי דיקלי (שהמלכות מפקיעה דקלים) וגשרי גישרי (ובונה מהם גשרים) ועברינן עלייהו (על הגשרים, ומכאן שאיננו מתייחסים אליהם כממון גזול ופעולות השלטון חוקיות).

הדוגמה של רבא עוסקת בפעולה של השלטון, הפקעת ממון לצורך הקמת גשרים, דבר שמחזק את האפשרות שהדין עוסק רק במרחב של פעולות המדינה ולא במערכת יחסים פרטית שבין אדם לחברו. נמשיך לסוגיה נוספת בנדירים. המשנה מתירה לנדור בצורה בעייתית כדי להבריח את המכס, והגמ' מקשה על כך (נדירים כח):

והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא!

גם סוגיה זו מזכירה את דינא דמלכותא בהקשר של פעולת המלכות, מכס שהמלכות מטילה. אולם, לעומת סוגיות אלו, הסוגיה בב"ב מיישמת את דינא דמלכותא בדין הפרטי שבין אדם לחברו. לפי דין תורה ניתן לקנות קרקע גם בכסף וחזקה, אך השלטון תיקן שיהיה אפשר לקנות קרקע בשטר בלבד, והגמ' מכירה בתקנה זו (ב"ב נד):

והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר: לא ליקני ארעא אלא באיגרתא (ולכן אי אפשר לקנות קרקע מנכרי בחזקה⁶)!

והנה, החוק שמאפשר לקנות קרקע בשטר בלבד עוסק במערכת היחסים שבין אדם לחברו, כיצד להעביר ממון מפרט לפרט, ולא בדבר שקשור למלכות, ובכל זאת החוק תקף! גם בהמשך הסוגיה, הגמ' מזכירה את דינא דמלכותא בהקשר של חוק שעניינו בירור בעלות על קרקע (ב"ב נה):

אמר רבה, הני תלת מילי אישתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל: דינא דמלכותא דינא, ואריסותא דפרסאי עד מ' שנין.

4. שהרי אסור לשני יהודים ללכת לבית המשפט, איסור ערכאות, וממילא כדי שהחוק יועיל מוכרחים לומר שהוא פועל עוד לפני ההליכה לבית המשפט.

5. וזה מוסכם על כולם, שדינא דמלכותא מאפשר למלך לחדש חיובי ממון, וכל הוויכוח הוא האם חיובים אלו נחשבים כחיובי ממון רגילים (שבהם נאמר היתר הפקעת הלוואת גוי) או שהואיל וחייבים לשמוע לחוקי המלך, והמלך ציווה לשלם את המכס, אי אפשר להפעיל כאן את היתר הפקעת הלוואתו.

6. הגמ' שם עוסקת בקניין של ישראל מנכרי.

הרשב"ם מפרש את הגמ' בשני פירושים ולפי שניהם הגמ' נותנת תוקף לחוק שעוסק בוויכוח על בעלות על קרקע, דין פרטי שבין אדם לחברו (נה):

דאריסא דפרסאי ארבעין שנין - **חזקת פרסיים מ' שנים היא ע"י דינא דמלכותא**, דאע"ג דלא קני איניש אלא בשטר מיהו אם החזיק בה עכו"ם מ' שנים ובא ישראל וקנה ממנו הוי קנין גמור ולא יוכל ישראל אחר לומר שלי היא שגזלה עכו"ם ממני⁷... אי נמי אתא לאשמועינן דאע"ג דבשאר מקומות הויא חזקה לישראל בג' שנים (ולאחר ג' שנים שהחזיק בקרקע נאמן לטעון שבעליה הקודמים מכר לו אותה והשטר אבד) בארץ פרס אינה חזקה בפחות ממ' שנים דדינא דמלכותא הוא שם כן.

התבונן היטב בשתי הדוגמאות, וחשוב: איך ניתן להסביר אותם? מדוע בית הדין דן בהתאם לחוקי המלך? נסה להסביר את הדברים גם לפי השיטה שדינא דמלכותא רק נותן תוקף לפעולות הממוניות של המלך. ניתן להסתכל על החוקים כפועלים ממונית?

נתבונן תחילה בחוק הראשון שמאפשר לקנות קרקע בשטר בלבד: יתכן שהחוק פועל ממונית ומפקיר את הקרקע מקונה שקנה אותה בקניין אחר, ולכן בית הדין צריך לדון לפיו, שכן גם לפי ההלכה יש למלכות סמכות לפעול ממונית.

נראה שגם את החוק השני ניתן להבין כך, אך רק את הדוגמה הראשונה של הרשב"ם: כאשר הגוי ישב בקרקע ארבעים שנה, החוק הקנה לו אותה ולכן הישראל שקנה אותה ממנו זכה בה. את הדוגמה השנייה קשה יותר להבין. מדובר כאמור על דיון בין שני יהודים. המחזיק ישב בקרקע שלוש שנים ולפי דין תורה לאחר שלוש שנים המחזיק נאמן לטעון שקנה אותה ושטרו אבד⁸. מדוע שבית הדין לא ידון בהתאם לדין תורה ויאמין למחזיק? מה בכך שהמלכות קבעה שחזקת קרקעות בארבעים שנה? איזו פעולה ממונית החוק פועל שנוכל לומר שבגללה בית הדין לא צריך לדון לפי דין תורה ולהשאיר את הקרקע אצל המחזיק?

7. ולמרות שלפי דין תורה, חזקת קרקעות לא נאמרה בגוי. חזקת קרקעות בנויה על ההוכחה מכך שהמערער לא מחה במחזיק במשך שלוש שנים, אך בגוי ההוכחה אינה קיימת - יתכן שהוא לא מחה בשל הפחד מהגוי! לכן, לפי הדין הרגיל היינו צריכים להוציא את הקרקע מהלוקח מהגוי ולהעמיד אותה בידי המערער שהביא עדים שהיא היתה של אבותיו בעבר וטען שהגוי גזל אותה ממנו. בכל זאת מאחר שלפי דינא דמלכותא המחזיק בקרקע ארבעים שנה זכה בה, משאירים את הקרקע אצל הלוקח מהגוי.

8. בשל הראיה מכך שהמערער לא מחה במשך כל אותן שלוש שנים, שאין דרכו של אדם לראות שמחזיקים בקרקעו שלוש שנים ולא למחות. וכן בגלל שהגיוני שאחרי שלוש שנים אדם מאבד את שטר המכר.

ב. לאחר שנגענו מעט בסוגיות, נפנה לסוגיה המרכזית שסביבה דנו רבותינו בשאלתנו, סוגיית שטר שעולה בערכאות. המשנה מכשירה שטרות שנכתבים על ידי בית דין נכרי וחתומים בהם עדים נכרים (גיטין י):

כל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים, אף על פי שחותמיהם עובדי כוכבים – כשירים חוץ מגיטי נשים.

יש כידוע שני סוגי שטרות: שטרות ראייה ושטרות קניין, שטרות שאמורים לפעול בעצמם את הקניין. הגמ' דנה ואומרת שכשרות שטרות הראייה מובנת – הערכאות לא היו חותמות על השטר ללא ראיית המכר, כך שהשטר הוא אכן ראייה למכר – אך כשרות שטרי הקניין קשה (שם):

קא פסיק ותני (המשנה אינה מחלקת) לא שנא מכר לא שנא מתנה (ומכשירה הן שטר מכר והן שטר מתנה); בשלמא מכר, מכי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה (לאחר שנתן מעות בפניהם קנה, שהקניין הוא במעות), ושטרא ראייה בעלמא הוא (והשטר רק לראיה, ולכן אפשר להבין איך המשנה מכשירה את שטר הראייה), דאי לא יהיב זוזי קמייהו, לא הוו מרעי נפשייהו וכתבין ליה שטרא (כלומר, מאחר שמדובר על בית משפט, הם לא היו פוגעים באמינותם וכבודם וכותבים שטר ללא שראו את נתינת המעות, כך שאכן יש כאן ראייה למתן המעות ושטר הראייה ממלא את תפקידו⁹), אלא מתנה במאי קא קני? לאו בהאי שטרא (במתנה השטר עצמו אמור לפעול את הקניין והוא לא רק לראיה) והאי שטרא חספא בעלמא הוא (שהרי עדי נכרים והוא שטר פסול, וכיצד המשנה מכשירה אותו)!

הגמ' עונה שתי תשובות. התשובה הראשונה מסכימה עם ההנחה שהמשנה מכשירה שטרי מתנה ומסבירה שהדבר נובע מדין דינא דמלכותא דינא (שם):

אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא.

בתשובה השנייה הגמ' מסבירה שהמשנה אכן מכשירה שטרי ראייה בלבד, ופסולם של שטרי הקניין כלול במילים 'חוץ מגיטי נשים' (שם):

ואב"א, תני (במשנה): חוץ מכגיטי נשים (כלומר, באמת רק שטרי ראייה כשרים, והמשנה שפסלה גטי נשים כללה בכך את כל השטרות שפועלים את הדבר ואינם באים לראיה בלבד – גט ושטר קניין)

חשוב היטב: מדוע התשובה השנייה לא קיבלה את התשובה הראשונה? מדוע היא לא הכשירה את שטרי הקניין מכוח דינא דמלכותא?

---

9. הר"ן מסביר שאין כוונת הגמ' ששטרות המכר כשרים מעיקר הדין – הרי עדי השטר נכרים והם פסולים לעדות מהתורה! אלא כוונת הגמ' שמובן מדוע חכמים תיקנו ששטרי המכר כשרים – השטר בא לראיה על המכר ויש כאן ראייה.

ג. רבותינו הראשונים נחלקו בשאלה זו. חלקם הבינו שהתשובה השנייה חולקת הלכתית על התשובה הראשונה, וסוברת שדינא דמלכותא לא יכול להכשיר שטרי קניין. זאת משום שהוא לא נאמר במשפט שבין אדם לחברו (ר"ן גיטין דף ד. בדפי הרי"ף): ולפיכך יש מי שפירש דנדינן מלישנא קמא משום דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך וכדאמרינן בפרק הגזול תדע דקצצי דקלי וגשרי גשורי ועברינן עלייהו... אבל מידי דלא שייך ביה מלכא (כמתנה שאדם נותן לחברו) לא אמרינן דינא דמלכותא דינא ומשום הכי נדינן הכא מלישנא קמא ואמרינן ואיבעית אימא תני חוץ מכגיטי נשים (התירוץ השני שפוסל שטרי קניין).

וכך פוסק בעל התרומות¹⁰ (ספר התרומות שער מו חלק ח אות ה):

ואני קבלתי מרבתי שקבלו מדעת הצרפתים שלא נאמר דינא דמלכותא דינא כי אם בדברים שהם עסקי המלך כגון ענייני הדרכים והמכסים והטסקאות שלו, אבל העסק שיש בינו לבינו ובין חבירו לא אמרו חכמים [בן] דינא דמלכותא דינא... אלמא שעיקר דינא דמלכותא לא נאמר אלא בענייני הדרכים שהן של מלך אבל עסקי ישראל עם תבירו ישראל אין לנו לדון ביניהם דיני המלכות.

האפשרות האחרת היא שהמחלוקת בין התשובות היא מחלוקת פרשנית בלבד, וגם התשובה השנייה מודה שדין המלכות מכשיר שטרי קניין (ר"ן שם):

אלא ודאי כי אמרינן הכא ואיבעית אימא לא פליגא אלישנא קמא אלא הכי קאמר מתני אפילו בליכא הורמנא דמלכא¹¹ אערכאות אלא אינהו קיימי מנפשייהו אפילו הכי קתני מתניתין דכשרין, ותני חוץ מכגיטי נשים והוא הדין לשטר מתנה דדמי להו שבשניהם הדבר מתקיים בשטר בלבד. ומיהו היכא דאיכא הורמנא דמלכא (שהמלך מינה את הערכאות) כל השטרות העולות בנוטירין בערכאות שלהם כשרין ואפילו שטרי מתנה.

מה היחס בין שני התירוצים לפי דרך זו?

התירוצים אינם חולקים ומוסכם על שניהם שדינא דמלכותא יכול להכשיר שטרי מתנה. התירוץ השני לא רצה להתבסס על דינא דמלכותא כדי להסביר את המשנה, כדי שלא להיאלץ להעמיד אותה רק במצב שבו המלך מינה את בתי הדין והם פועלים מכוח מינויו¹², ולכן הוא הסביר את המשנה בדרך אחרת – דרך שמכשירה שטרי ראייה ופוסלת שטרי קניין.

10. ביוגרפיה (פרויקט השו"ת): "רבי שמואל הסרדי נולד סביב ראשית האלף השישי (1240) והיה בן זמנו הצעיר של הרמב"ן, ובן עירו – ברצלונה".

11. כלומר, התשובה השנייה רצתה להעמיד את המשנה אפילו במצב שבו אותם בתי דין עומדים מעצמם, ללא מינוי של המלכות. במצב שכזה דינא דמלכותא לא נותן תוקף למעשיהם, וממילא רק שטרי הראייה שלהם כשרים ולא שטרי הקניין.

12. בעבר בתי המשפט לא תמיד פעלו מכוח המלכות, אלא הם היו גורם עצמאי. דינא דמלכותא יכול להכשיר את מעשיהם רק כאשר המלך מינה אותם ונתן להם תוקף.

ד. רבותינו הראשונים נחלקו אפוא האם דינא דמלכותא דינא נאמר גם בדינים שבין אדם לחברו שאינם נוגעים להנאת המלך. ננסה להתבונן בסברת העמדה המצמצמת את דינא דמלכותא לדינים שנוגעים אל הנאת המלך, ונשוב להתבונן בה (ר"ן שם): משום דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך... אבל מידי דלא שייך ביה מלכא לא אמרינן דינא דמלכותא דינא.

חשוב היטב: מהי סברת הדברים? מדוע שדינא דמלכותא יאמר רק בדברים שהם להנאת המלך? מהי משמעות הדברים? כיצד ההנאה האישית של המלך היא המדד לתקפות חוקיו? הרי לכאורה הדבר צריך להיות הפוך – שהנאה אישית תבטל את החוק¹³ ולא תהיה התנאי לקיומו!

ננסה להסביר את הדברים לאור היסודות שהתבארו לעיל. בית הדין לא אמור לפסוק לפי חוקי המלכות, הרי עליו לדון לפי דין תורה! מדוע וכיצד חוק המלך מועיל? כדי שהחוק יועיל ובית הדין יפסוק לפיו, עליו לפעול ממונית עוד לפני ההליכה לבית המשפט¹⁴ – שאם הממון יהיה שייך לראובן לפי חוק המלך, שהחוק יקנה לו את הממון מיד. אז גם לפי ההלכה הממון יהיה שייך לראובן, שהרי למלך יש סמכות הלכתית להקנות לו את הממון. והנה, בחוקים רגילים, המלך מאפשר ליהודים ללכת לדון בדין תורה, וממילא החוק הוא רק אפשרות שנתונה לבחירת האזרח, ומוכרחים לומר שהמלך לא מתכוון שהחוק יפעל לפני ההליכה לבית המשפט – הרי הוא נותן להם את הבחירה לדון בבית דין והחוק הוא רק אפשרות¹⁵ שעומדת לבחירתם. אולם, בחוקים שבאים להנאת המלך מקפיד שידונו לפי החוק, ולא מאפשר להתעלם מהחוק, וממילא החוק הוא בררת המחדל ולא רק אפשרות, והוא פועל עוד לפני ההליכה לבית המשפט, ולכן בית הדין דן לפיו. מדברי **מהרי"ק** עולה הבנה שונה של סברת העמדה המצמצמת (שו"ת מהרי"ק סימן קפז): אבל דין שבין אדם לחבירו פשיטא דלא דאם כן בטלת כל דיני תורה חס וחלילה.

מהי הסכנה בהחלת דינא דמלכותא גם על המרחב הפרטי שבין אדם לחברו?

יתכן שלפי סברה זו, מהותית דין המלכות היה אמור להועיל תמיד, גם בדינים שבין אדם לחברו. אולם, הדבר היה גורם לביטול דיני התורה חס וחלילה, שהרי תמיד היינו צריכים לדון לפי חוקי

13. שהרי היא מלמדת על נגיעה אישית ועל חוסר הוגנות של החוק.

14. שהרי אסור לשני יהודים ללכת לבית המשפט של הגויים, ערכאות.

15. וכשם שבימינו במדינת ישראל, מותר לאזרח לפנות לדין תורה, והדיון בבית המשפט לפי חוק המדינה בדינים שבין אדם לחברו הוא רק אפשרות, וממילא ודאי שהחוק לא חל ומשפיע ממונית לפני ההליכה לבית המשפט שמפעיל אותו, ובעצם רוב החוקים פונים לבית המשפט ומדריכים אותו כיצד לפסוק.

המלך. מאחר שכך, עלינו לפשר בין שני הערכים – דין המלכות ודין התורה – ולקבוע לכל אחד מקום משלו: בדברים שנוגעים להנאת המלך נלך לפי דין המלך, ובדין הפרטי שבין אדם לחברו נלך לפי דיני התורה, שכן הדבר לא יפגע במלך.

ה. כיצד תתמודד העמדה המצמצמת עם הסוגיות בב"ב שנותנות תוקף לחוקים שעוסקים בדיונים שבין אדם לחברו – החוק שניתן לקנות קרקע בשטר בלבד והחוק של חזקת קרקעות בארבעים שנה? נפתח בהתמודדות עם החוק שמאפשר לקנות קרקע בשטר בלבד, ונלמד את תשובת הר"ן (ר"ן שם):

ודאמרינן נמי בפ' חזקת הבתים דמלכא אמר לא ליקני איניש ארעא אלא באגרתא בכהאי גוונא נמי איכא לאוקומי (שיש למלך הנאה מהחוק) כדי שיקיים השטר ויקח את חוקו (המלכות) הטילה מס על כל מכירת קרקע וגבתה חלק מהכסף, ולכן יש למלכות אינטרס לפקח על מכירות הקרקע ולדאוג לכך שהמכירות ייעשו רק בשטרות בבית המשפט שלהם, דבר שיקל על גביית המס).

הסבר את תשובת הר"ן – מדוע גם חוק זה הוא לתועלת המלכות?

הר"ן תירץ אפוא את הקושיה מהחוק על קניין בשטר, אך לדעתו אי אפשר לתרץ את הקושיה מהחוק על חזקת קרקעות, וכך הוא מקשה על העמדה המצמצמת (שם):
ולא נהירא מדאמרינן התם בפ' חזקת הבתים [דף נה א] אמר רבה הני תלת מילי אשתעי לי עוקבא בר נחמיה משמיה (דרבא) [דשמואל] דינא דמלכותא דינא אריסא דפרסאי ארבעין שנין. כלומר דמלכא אמר והנהיג שתועיל חזקה לעובד כוכבים בארבעין שנין והכא ליכא הנאה ותועלת בכך למלך.

מה תענה בכל זאת העמדה המצמצמת?¹⁶

הגר"א ענה בביאורו לשו"ע (חו"מ שסט ס"ק יט):

ושם נ"ה א' דינא דפרסאי לאו מחק המלך הוא אלא מנהגם כך.

16. וחלק מהמפרשים הסבירו שכך דעת הרמב"ם (מלוה ולוה כז, א) הפוסל שטרי מתנה שעולים בערכאות, וכך כתב הרב המגיד בדעתו: "והנה דעת רוב הגאונים ז"ל ורבינו לפסוק כלשון האחרון... שכל שטר שהוא כגט שהשטר הוא שטר הקנאה ושיעבוד אינו מועיל כלל. ויש לפרש לפי דעתם ז"ל דאע"ג דקיימא לן דדינא דמלכותא דינא כמבואר פ"ה מהלכות גזילה ואבידה הני מילי במה שהוא תועלת למלך בעניני המסין שלו ומה שהוא מחקיו אבל בדברים שבין אדם לחבירו אין דינו בהם דין". נעיר שמהאופן שבו הרמב"ם מנמק את ההליכה אחר דין המלכות שלא לקנות קרקע אלא בשטר בלבד, עולה לכאורה שלא כדברי הרב המגיד (זכיה ומתנה א, יד"טו): "במה דברים אמורים במקום שאין משפט ידוע למלך, אבל אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכותב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו, עושין כפי משפט המלך, שכל דיני המלך בממונו על פיהן דיניו".

 הסבר את התשובה.

החוק תקף שם לא בשל דין המלכות לכשעצמו, שלא מועיל בדינים שבין אדם לחברו, אלא בשל המנהג – מנהגם היה שחזקה מועילה לאחר ארבעים שנה¹⁷.

החזון איש מיישב את הקושיה לאור האפשרות שהסוגיה בב"ב על חזקת קרקעות נאמרה רק במצב של דיון שנוגע גם לגוי, כאשר ישראל קנה מהגוי¹⁸, ולא בדיון בני שני יהודים שלא נוגע לגוים כלל¹⁹ (חו"מ ליקוטים טז, אות ד):

וכל זה בין ישראל לחברו אבל כשהדבר נוגע לבן אומתו לכולי עלמא דינא דמלכותא דכל שנוגע לאומתו מקרי יש להם הנאה, שהרי זו תעודתן לחוקק חוקים ולעשות משפט בין איש לרעהו. ובזה נתיישב הא דהוכיחו הראשונים ז"ל... דדינא דמלכותא הוא אפילו כשאין להם הנאה מהא דב"ב נ"ד... ומהא דאמר שם נ"ה א' אריסותא דפרסאי מ' שנין, דהתם בנוגע לבן אומתו... ולא קשיא כלל על הר"מ²⁰ דגם איהו מודה דאין צריך הנאת מלכות במקום דמקפידין וכגון בנוגע לבן אומתו.

מהי תשובתו של החזון איש? באיזה מקרים דין המלכות מועיל לפי העמדה המצמצמת? חשוב היטב: מהי סברת העמדה המצמצמת לפי פרשנותו? מה הקשר בין הנאת המלך לתקפות של החוק?

העמדה המצמצמת סבורה לדעתו שדין המלכות מועיל באחד משני מצבים: כאשר יש למלך הנאה או בדיון שבין גוי לישראל. לדבריו, העמדה הזו תטען שהגמ' על חזקת קרקעות בארבעים שנה עוסקת רק בדיון שמעורב בו גוי, בישראל שקנה אותה מגוי ובא ישראל אחר וטוען שהגוי גזל. אז חוק המלכות מועיל בדינים שבין אדם לחברו משום שמדובר על דיון בין גוי לישראל. לטענתו, המלכות מקפידה שדיונים שבין בני עמה ליהודים יתנהלו לפי חוקי המלכות. נראה שלדעתו, התלות בהנאת המלך מהחוק נובעת מכך שאז המלך מקפיד שידונו לפיו חוקיו ולא מאפשר ללכת לדיון תורה. ממילא החוק אינו אפשרות בלבד, והוא פועל ממונית עוד לפני ההליכה לבית

17. לא נדון כאן בשאלה הכללית מתי המנהג מועיל ומה מקור כוחו, וראה בהמשך בדף 'אדם חשוב, מנהג המדינה וחוקי הכנסת', שקצת יותר הארכנו בכך. ויתכן שהמנהג מועיל דווקא בחזקת קרקעות, שכן המנהג יכול להשפיע על הראיה שעומדת בבסיס הדיון, הראיה מכך שהמעורר לא מיחה במשך שלוש שנים.

18. ואם נוציא את הקרקע מהלוקח בטענה שהגוי גזל אותה, הלוקח יחזור הרי אל המוכר הגוי ויבקש את כספו בחזרה, כך שגם הגוי הוא צד בדיון.

19. וכפי שראינו לעיל הרשב"ם הביא את שתי האפשרויות, ובדף הבא נלמד את פירושו העמוק והיסודי של רבנו יונה שפירש כך את הסוגיה בב"ב ואת נימוקו.

20. כאמור, הרב המגיד טען שהרמב"ם סבור כעמדה המצמצמת את דינא דמלכותא לדינים שבאים להנאת המלך.

המשפט²¹. מאחר שכך, גם סיבות אחרות להקפדת המלכות יועילו, כמו ההקפדה של המלכות שסכסוכים שבין בני עמה ליהודים ידונו לפי חוקיה.
בע"ה בדף הבא נמשיך לדבריו היסודיים של רבנו יונה, דברים שעומדים בבסיס דברי החזו"א שלמדנו כאן ויבהירו יותר את הדברים.

21. והפעולה הממונית היא הסיבה לכך שבית הדין דן לפי חוקי המלך ולא לפי דין התורה.

דינא דמלכותא דינא בדינים שבין אדם לחברו ב

א. בדף הקודם התחלנו להתבונן בשאלה האם דינא דמלכותא נאמר גם בדינים שבין אדם לחברו. ראינו שיש ראשונים הסבורים 'דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך', ולכן דינא דמלכותא אינו יכול להכשיר שטרי מתנה שנכתבים בבתי המשפט הנכריים¹, שטרות שאמורים לפעול את הקניין ואינם באים לראיה בלבד. לעומתם, ראשונים אחרים סבורים שדינא דמלכותא נאמר בכל עניין, גם בדינים שבין אדם לחברו, ולכן דינא דמלכותא יכול להכשיר גם שטרי מתנה². כפי שראינו, הר"ן יישב את הקושיה על העמדה המצמצמת מהגמ' שנותנת תוקף לחוק המלכות שלא לקנות קרקע אלא בשטר בלבד (גיטין דף ד. ד. בדפי הרי"ף):

ודאמרינן נמי בפ' חזקת הבתים דמלכא אמר לא ליקני איניש ארעא אלא באגרתא (שטר שנכתב בבית המשפט של המלכות) בכהאי גוונא נמי איכא לאוקומי כדי שיקיים השטר ויקח את חוקו (המלך לקח חלק מהכסף שהמוכר קיבל על הקרקע, ולכן הוא רצה להגביר את הפיקוח על המכירה ולא לאפשר למכור אלא לאחר רישום בבית המשפט שלו).

אולם, לדעתנו אי אפשר ליישב את הקושיה מהגמ' על חזקת קרקעות בארבעים שנה (שם):

ולא נהירא מדאמרינן התם בפ' חזקת הבתים [דף נה א] אמר רבה הני תלת מילי אשתעי לי עוקבא בר נחמיה משמיה [דשמואל] דינא דמלכותא דינא אריסא דפרסאי ארבעין שנין. כלומר דמלכא אמר והנהיג שתועיל חזקה לעובד כוכבים בארבעין שנין והכא ליכא הנאה ותועלת בכך למלך.

נתבונן עוד בסוגיה זו של חזקת קרקעות בארבעים שנה ובדבריו היסודיים של רבנו יונה בעליותיו, דברים שיעמדו במוקד התבוננותנו בדף זה. כפי שראינו, הרשב"ם פירש שהחוק משפיע בשני מקרים: הראשון, כאשר ישראל קנה קרקע מנכרי שהחזיק בה ארבעים שנה, ובא ישראל אחר וטען שהנכרי גזל אותה ולא היה לו זכות למכור אותה,

1. זוהי לדעתם סברת התירוף השני של הגמ' בגיטין שהמשנה הכשירה שטר ראייה בלבד (בתי המשפט שלהם הקפידו שלא לחתום על שטר בלא לראות את נתינת הדמים, ולכן יש כאן ראייה) ולא שטר שאמור לפעול את הקניין. וכך כתב הר"ן שהביא עמדה זו: "ולפיכך יש מי שפירש דנדינן מלישנא קמא משום דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם להנאת המלך... אבל מידי דלא שייך ביה מלכא (כמתנה שאדם נותן לחברו) לא אמרינן דינא דמלכותא דינא".

2. ולדעתם גם התירוף השני מסכים לכך, ולא חולק הלכתית על התירוף הראשון שהכשיר את שטרי המתנה.

והביא עדים שהיתה שייכת לאבותיו. לפי הדין הרגיל, דין חזקת קרקעות לא נאמר בגוי³ ולכן המערער נאמן. אולם, לאחר חוק המלכות, הגוי שהחזיק בקרקע ארבעים שנה קנה אותה, וממילא הישראל שקנה ממנו לא צריך להחזיר אותה למערער והקרקע שלו. המקרה השני הוא המקרה הקלסי של חזקת קרקעות – שני ישראלים, האחד מחזיק בקרקע שלוש שנים וטוען שקנה אותה וששטר המכר שלו אבד, והשני מערער וטוען שהיא שלו ומביא עדים שהיא היתה שלו בעבר. לפי הדין הרגיל, המחזיק בקרקע שלוש שנים נאמן לטעון שקנה אותה וששטרו אבד, אולם לאחר החוק הוא לא נאמן (שם):

דאריסא דפרסאי ארבעין שנין – חזקת פרסיים מ' שנים היא על ידי דינא דמלכותא דאף על גב דלא קני איניש אלא בשטר מיהו אם החזיק בה עכו"ם מ' שנים ובא ישראל וקנה ממנו הוי קנין גמור ולא יוכל ישראל אחר לומר שלי היא שגזלה עכו"ם ממני... אי נמי אתא לאשמועינן דאף על גב דבשאר מקומות הויא חזקה לישראל בג' שנים בארץ פרס אינה חזקה בפחות ממ' שנים דדינא דמלכותא הוא שם כן.

רבנו יונה חולק על הרשב"ם וסבור שהגמ' עסקה במקרה הראשון בלבד, ישראל שקנה מגוי שהחזיק בה ארבעים שנה, אך לא במקרה השני (עליות דרבנו יונה שם):

פירוש, כגון שהנהיג המלך שתועיל חזקה לגוי בארבעין שנין, הלכך, גוי שלקח מישראל והחזיק בה ארבעים שנה, הופקעה מישראל בדינא דמלכותא, וזכה בה ישראל (שקנה אותה מהגוי), אפילו אם היה גזולה ביד הגוי, כיון שאין שם עדי גזילה⁴, ואם לקחה הישראל מן הגוי זכה בה, ואין ישראל ראשון יכול להוציאה מידו, ואף על גב דקי"ל הבא מחמת הגוי הרי הוא כגוי (ואין לגוי חזקת קרקעות). אבל אין לפרש דישראל שמחזיק בנכסי חברו בארץ פרס, אין לו חזקה אלא בארבעין שנין (כמו הפירוש השני של הרשב"ם), דסתם חוקי המלך על בני אומתו בלבד הן, ואפילו אם פירש והטיל הנהגתו על ישראל, כיון שיכול ישראל לכופף את חברו בדיני ישראל ואין המלך כופה אותן לדון באותן דינים והנהגות שהנהיג, נמצא שלא פקע זכותו של ישראל מחמת אותו דינא דמלכותא, אלא אם כן הלך חברו לדון בפני ערכאות שלהן ודנו אותו בדינא דמלכותא, שלא קבע המלך אותן דינים על ישראל אלא לענין שידונו אותם בערכאות שלהם (של הגוים) כך (והחוק משפיע על דיון בין שני ישראלים רק לאחר שהלכו לבית הדין של הנכרים ולא מיד)... לפי שאין המלך מפקיע ממון ישראל אצל חברו אלא כל זמן שהוא בא לדון בערכאות שלהם.

מתי דינא דמלכותא מועיל לדברי רבנו יונה? מדוע הוא לא מועיל כאשר הדיון הוא אך ורק בין שני ישראלים, מערער ומחזיק?

---

3. דין חזקת קרקעות נשען (גם) על ההוכחה מכך שהמערער לא מחה במשך שלוש שנים – אם הקרקע שלך ולא מכרת אותה, מדוע לא מחית? ההוכחה הזו לא קיימת כאשר גוי מחזיק בקרקע – יתכן שהוא לא מחה בשל הפחד מהגוי האלים שלא כפוף הרי לבית דין.
4. אם יש עדי גזילה, גם המלכות לא חוקקה שהחזקה תועיל.

כאשר הדין הוא בין שני יהודים, עליהם ללכת לדון בדין תורה, ואסור להם ללכת לערכאות.⁵ בדין שבין שני יהודים, החוק משפיע על הבעלות רק לאחר ההליכה לבית המשפט שפוסק על פיו, ולכן כל עוד שלא הלכו לבית המשפט – ואסור להם ללכת לבית המשפט – החוק אינו משפיע על הבעלות. בגוי, לעומת זאת, החוק קובע את הבעלות עוד לפני ההליכה לבית המשפט. מאחר שכך, מיד כאשר הגוי החזיק בקרקע ארבעים שנה, הקרקע הפכה לשלו מכוח חוק המלכות, ואם ישראל קנה ממנו, הקרקע שייכת לקונה מהגוי ולא למערער.

כדי להבין יותר את דברי רבנו יונה, עלינו להבין את האופן שבו פועל חוק המלכות לדעתו, כמעשה של הפקעת בעלות (שם נד):

שלא הזכר דינא דמלכותא אלא להפקעה, שהנכסים מופקעין מבעליהם בדיני המלך, וכענין הפקר ב"ד הפקר, ומי שירוד בהם במצות המלך זוכה בהם בחזקה (בקנין חזקה), אבל כל זמן שלא החזיק בהם לא זכה בהן.

לדבריו, חוק המדינה מועיל במשפט שבין אדם לחברו רק בשל כוחה של המדינה להפקיר ממון.⁶ אולם, השאלה היא מתי החוק אכן פועל ומפקיר את הממון, וכאן רבנו יונה מחלק בין גוים לישראל: בגוי החוק פועל מיד ומקנה את הממון בהתאם לחוק עוד לפני ההליכה לבית המשפט, ואילו בישראל הוא משפיע רק לאחר ההליכה לבית המשפט הנכרי, וכך מסביר החזון איש את דברי רבנו יונה (ח"מ ליקושים סימן טז אות א):

כתב הרבנו יונה דהא דאמרינן דחזקת פרסאי מ' שנין אינו אלא לענין ישראל שלקח שדה מן הנכרי ובא ישראל מערער שהיא גזולה ביד הנכרי והביא עדים שהיתה שלו, אם החזיק הנכרי מ' שנה קנאה מדינא דמלכותא ואין ישראל המערער מוציא מידו. אבל אינו מועיל דינא דמלכותא שלא תועיל חזקת ג' שנה לדין, דכיון דאנו חייבים לעשות על פי תורתנו ולדון בב"ד של ישראל, ואם יבואו בעלי דין לפני בית דין של ישראל ויעמידו את השדה ביד המחזיק והמערער יסלק ידו מפני שהוא ציית דיני ישראל, לא יענישו המלכות על זה שהרי רשאי המערער למחול על תביעתו, א"כ מעולם לא הפקיעה המלכות זכותו של המחזיק בזמן שהוא דן בדיני ישראל. ומיהו אי ירד המערער לערכאות וזכה בשדהו משמע שם דכדין זכה,⁷ שכל שדנו הפקיעו הממון בכח המלכות, אבל מנדין אותו במה שלא דן לפני ב"ד של ישראל דכיון דהיה יכול לדון בדיני ישראל אסור לו לדון בערכאות... והנה למדנו מדברי הר"י דעל אומתו חלה דינא דמלכותא לעולם אף שלא עמדו בדין. וכן בן אומתו וישראל זוכה בן אומתו בדינא דמלכותא אף שלא עמדו בדין (והלכך נכרי

5. הרי לכו"ע דינא דמלכותא לא מתיר כמובן לשני יהודים לפנות לבית משפט של המדינה, איסור ערכאות החמור.

6. שהרי אחרת, מדוע שהחוק ישפיע? עלינו לדון בדין תורה ולא לפי דין המדינה! החוק משפיע משום שאם לפי החוק הממון שייך לראובן ולא לשמעון, המלכות מפקירה את הממון משמעון וראובן זוכה בו, ולמלכות יש סמכות הלכתית להפקיר ממון, וממילא גם לפי ההלכה הממון שייך לראובן.

7. והוא לא נחשב כגזול, אלא רק עובר על איסור ערכאות (והחזו"א מסתפק שאולי הוא נחשב למזיק).

שהחזיק מ' שנה זכה וישראל ראשון איבד זכותו אף אם היא גזולה באמת). ואף שנתגלגל הדבר והשתא אין הדבר נוגע אלא בין ישראל לחברו שהנכרי מכרה לישראל וישראל ראשון בא להוציא מידו, מכל מקום דיינין להו בדינא דמלכותא שכבר קנאה הנכרי בדינא דמלכותא⁸ ואין כאן גזילה. אבל כשתחילת הנידון בין ישראל לחברו אין כאן ד"ד (שכן בישראל החוק משפיע ממונית ומפקיר את הממון רק לאחר ההליכה לבית המשפט) ודיינין להו בדיני ישראל.

נסה להתבונן בדברים: מדוע בגוי החוק משפיע על הבעלות מיד ובישראל הוא משפיע רק לאחר ההליכה לבית המשפט? הדברים מובנים לך? מה אתה חושב על השאלה מתי החוק משפיע ופועל?

נראה שאצל הגוים, ההליכה לפי החוק היא בררת המחלל ואין להם אפשרות אחרת. ממילא החוק הוא לא אפשרות שעומדת לבחירתם והוא פועל מיד. אולם, המלכות מאפשרת ליהודי ללכת לדין תורה, ולא מכריחה אותו לדון בהתאם לחוקיה, וממילא בישראל החוק הוא רק אפשרות שעומדת לבחירתם ולא בררת המחלל, והחוק לא פועל ממונית לפני הבחירה ללכת לבית המשפט. הדבר דומה למצב היום במדינת ישראל: האזרח יכול לבחור ללכת לדין תורה, וממילא ברור שהמדינה לא מתכוונת להחיל את החוק על הממון לפני הבחירה ללכת לבית המשפט – והחוק ישפיע על הממון רק לאחר פסיקת בית המשפט.

ב. נשוב לסוגיה בגיטין, אל השאלה האם התירוץ השני חולק הלכתית על התירוץ הראשון וסבור שדינא דמלכותא לא יכול להכשיר שטרי מתנה⁹. **רבנו יונה** סבור שהוא אכן חולק הלכתית, ומסביר זאת לאור יסודו (שם):

ולי נראה, דלהכי אמרי' התם תני חוץ מכגיטי נשים¹⁰, ולא משנינן לה משום דדינא דמלכותא דינא, לפי שאין המלך מפקיע ממון ישראל אצל חברו אלא כל זמן שהוא בא

8. שהרי בגוים החוק משפיע מיד להפקיר את הממון וההפקר חל, ומיד לאחר שהגוי ישב בקרקע ארבעים שנה הוא קנה אותה והקרקע נהיית שלו.

9. כפי שראינו בדף הקודם ובתחילת הדף הנוכחי, הראשונים נחלקו בכך. יש אומרים שהמחלוקת היא רק פרשנית, איך להסביר את המשנה, אך מוסכם על כולם שדינא דמלכותא מכשיר שטרי מתנה של בתי משפט. ויש אומרים שהמחלוקת היא הלכתית: לפי התירוץ הראשון דינא דמלכותא יכול להכשיר שטרי מתנה, ואילו לפי התירוץ השני דינא דמלכותא לא נאמר בדינים שבין אדם לחברו שאין למלך הנאה מהם.

10. התירוץ השני לפיו המשנה פסלה שטר שאמור לפעול את הקניין והכשירה שטר ראייה בלבד. המשנה מכשירה שטרות שעולים בערכאות של גוים חוץ מגיטי נשים, והתירוץ השני טוען שכאשר המשנה פסלה גיטי נשים, היא התכוונה לכלול בפסול את כל השטרות שפועלים את החלות ואינם באים לראיה בלבד.

לדון בערכאות שלהם, הלכך אף על פי שעשה ישראל שטר לחבירו בערכאות שלהם, לא הופקעה השדה מן המוכר ע"י אותו שטר כל זמן שלא בא לדון בערכאות שלהן. מהי אפוא עמדת התשובה הראשונה שסוברת שדינא דמלכותא יכול להכשיר שטר מתנה? האם היא חולקת על כל היסוד וסוברת שהחוק משפיע עוד לפני ההליכה לבית הבית המשפט? **החזון איש** מפרש שגם היא מסכימה עם עיקר הסברה, והמחלוקת היא רק במקרה של שטר שנכתב בבית המשפט (שם ס"ק ג):

ודעת הרבנו יונה דלא מהני דינא דמלכותא לתירוץ בתרא, והיינו טעמא שהרי אין מלכות מפקעת ממון שבין ישראל לחברו בדיניהם כל זמן שאין בעלי דין מגישים משפטן אליהן וכמו שכתבתי לעיל, והכא בבאין ישראל לעשות שטר בערכותיהן סבירא ליה ללישנא קמא דהוי כבאין לדון לפנייהם וחלה דינא דמלכותא¹¹, ולישנא בתרא סבירא ליה כיון שאין כאן דין ממש (אלא רק כתיבת שטר ולא פסיקת בית משפט) אין דעת המלכות להטיל עליהן דיניהם שהרי אפשר שיתנהגו בדיני ישראל וקיימא לן כלישנא בתרא.

מהי המחלוקת בין התירוצים לפי הבנה זו?

המחלוקת היא איך להגדיר את המצב המורכב של שטר מתנה שנכתב בבית המשפט. האם החוק חל ופועל מיד משום שהם כבר הלכו לבית המשפט וכתבו את השטר? או שמא כתיבת השטר אינה נחשבת כפסיקת דין, ורק אם הם יתווכחו על הבעלות וילכו לבית המשפט שיפסוק שהשטר תקף, רק אז החוק יחול ויפקיע את הממון מהנותן.

ג. החזון איש דן בדברי רבנו יונה במסגרת דיונו בשאלת השפעת החוק שמחייב לרשום בטאבו כל העברת בעלות על קרקע, כתנאי להעברת הבעלות. האם על בית הדין לפסוק לפי חוק זה או לפי דין התורה? מה דין מכירת קרקע שלא נרשמה בטאבו וכעת המוכר רוצה לחזור בו? החזון איש פוסק לאור דברי רבנו יונה שבית הדין צריך לפסוק לפי דיני התורה והמכר חל גם ללא רישום בטאבו (שם):

והנה בארצנו אין המלכות מקפדת על עשיית שטרות זולתה ולא על הדיון בב"ד של ישראל, ואדרבה כשהבעלי דין חותמין הצהרה שהם מקבלים פלוני לדיין ביניהם הממשלה מאשרת אח"כ בדיניהם את הפסק דין של הרב שקבלו עליהם, והלכך כל קנינים שנעשו בין איש לרעהו צריכים לדון על פי דין תורה אף על גב דדיניהם דלא ליכול ארעא אלא באגרתא דטאבו¹², מכל מקום אין דיניהם על דין שבין ישראל לחברו וכמו שכתב הרבנו יונה... וליכא דפליג עליה וכמו שהחרידו בדבריהם הרשב"א ומהרי"ק דאם

11. שהרי לכו"ע הדין חל לאחר ההליכה לבית המשפט, ולפי התירוץ הראשון המצב של שטר שנכתב בבית המשפט נחשב כהליכה לבית המשפט.

לא כן בטלה חס וחלילה דיני ישראל, והלכך אם קנה בכסף... או שקנה בחזקה או קנין סודר קנה אע"ג דלא כתבו בטאב"ו ולא המוכר ולא הלוקח יכולים לחזור.

חזור והיזכר בגמ' שנותנת תוקף לחוק המלכות שלא לקנות קרקע אלא בשטר, ובהסברו של הר"ן לגמ', בהנאה שיש למלכות שגובה מס על כל מכירה בחוק שמגביר את הפיקוח על המכירות¹². חשוב: האם אי אפשר לומר סברות דומות בנוגע לחוק על הטאב"ו?¹³

ד. החזו"א אמנם פוסק כרבנו יונה, שדין המלכות אינו מועיל בדינים שבין ישראל לחברו, אך כפי שראינו הרמב"ן והר"ן חולקים וסוברים שדין המלכות מועיל גם בדינים שבין ישראל לחברו, ולכן הם מכשירים שטר מתנה שנכתב בבית משפט נכרי (ר"ן שם):

ומיהו היכא דאיכא הורמנא דמלכא (שהמלך מינה את הערכאות ויש למעשיהם תוקף של דינא דמלכותא) כל השטרות העולות בנוטירין בערכאות שלהם כשרין ואפילו שטרי מתנה.

חוק המלך קבע ששטר המתנה יקנה ובכך הוא מקנה בעצמו את הממון, והחוק חל ופועל עוד לפני ההליכה לבית המשפט¹⁴. כך עולה גם מדברי הרמ"א בדרכי משה המביא את דברי רבנו יונה וכותב שהראשונים חולקים עליו (דרכי משה חו"מ ססט):

וכתב נמוקי יוסף פרק חזקת הבתים (דף קפ"ה ע"א) (שם) בשם הר"ר יונה (נה). ד"ה ואריסא) שאם יכול ישראל לכוף חבירו בדין ישראל ואין המלך מקפיד לכוף בדינא שלו נמצא שלא פקע זכותו של ישראל מחמת אותו דינא דמלכותא אלא אם כן הולך לדון בערכאות של גוים כיון שלא קבע המלך הדינים ההם אלא בערכאות שלהם עכ"ל ולא נראה כן מדברי המרדכי פרק חזקת הבתים (דף ר"ן ע"ד) (סי' תקנג) דכתב דדין דינא דמלכותא לענין חזקת חלונות¹⁵ ועיי"ש. מיהו אפשר דרבי יונה לא קאמר אלא בדבר שאינו מדין המלוכה אלא שחקק המשפטים בערכאות כיצד יזונו ולכן אין צריכין לילך אחר אותו משפט וכדברי הרשב"א דלעיל. ובמרדכי פרק קמא דגיטין (דף תר"ו) (סי' שכה) מדיני דמלכותא וכתב שם עוד דאפילו בין ישראל לחבירו יש בו משום דינא

12. והשטר היה נכתב בבתי המשפט של המלך, והרישום היה מאפשר לו לגבות את המס. נראה שסברה זו נכונה גם לדעת רבנו יונה: מאחר שיש למלכות הנאה בחוק, הרי שהיא מקפידה שידונו לפיו ולא מאפשרת לבחור לדון בדין תורה, וממילא החוק פועל ממונית לפני ההליכה לבית המשפט.

13. עוד על שאלת ההכרה בחוק זה ראה בדף 'דינא דמלכותא שסותר את דין התורה ג'.

14. וקשה לומר שהם מסכימים לסברה העקרונית של רבנו יונה שהחוק פועל רק לאחר פסיקת בית המשפט, וחולקים רק כאן, בשטר שנכתב בבית המשפט, שהרי הם לא מזכירים כלל את הסברה הזו בדיונים, ומזכירים רק את שאלת הצורך בהנאת המלך, ופוסקים שאין צורך בהנאתו ושדין המלכות חל גם בדינים שבין אדם לחברו, ומשמע שזו פסיקה כללית – שדינא דמלכותא חל גם על דינים שבין אדם לחברו, ומכוח הפסיקה הכללית הזו שטר המתנה תקף (ולא דווקא כאן כשהלכו כבר לבית דין וכתבו את השטר).

15. לפי ההלכה אסור לשכן לבנות כנגד החלון של חברו באופן שיסתיר את האור. לפי החוק אצלם היה מותר לשכן לבנות והמרדכי פסק שהולכים אחר החוק.

דמלכותא דינא וכן משמע מדברי התוספות ותרומת הדשן שכתבתי לעיל (אות ב*) דבריהם לענין משכון¹⁶.

הרמ"א כותב אפוא שראשונים חולקים על רבנו יונה, אך מעלה אפשרות שהם אינם חולקים, מתוך צמצום דברי רבנו יונה, "מיהו אפשר דרבי יונה לא קאמר אלא בדבר שאינו מדין המלוכה אלא שחקק המשפטים בערכאות כיצד ידונו ולכן אין צריכין לילך אחר אותו משפט וכדברי הרשב"א דלעיל". מהי כוונת הצמצום? כדי לנסות להבין אותו יותר נלך אל דברי הרשב"א שאליהם הוא מפנה (שו"ת הרשב"א ג, קט):

ולענין דינא דמלכותא דינא שאמרת בודאי לא אמרו אלא במאי דאיכא הרמנא דמלכא (מצוות המלך) ובדברים שהם מדיני המלכות... אבל דינין שדינין בערכאות אין אלו ממשפטי המלוכה אלא הערכאות דנין לעצמן כמו שימצאו בספרי הדיינין, שאם אין אתה אומר כן בטלת חס ושלום דיני ישראל¹⁷ וכבר בא לידי ואמרתי כן.

מהו חילוקו של הרשב"א? מהי סברתו? חזור אל דברי רבנו יונה וחשוב: האם ניתן להסביר אותם לאור החילוק של הרשב"א? מה קשה בכך?

הרשב"א מחלק בין חוקים של המלכות, 'הרמנא דמלכא', מצוות המלך, ובין דינים שהתחדשו בבתי המשפט הנכריים, בתקדימים שהתחדשו ונפסקו על ידי שופטים ובתי המשפט פוסקים לפיהם, 'אין אלו ממשפטי המלוכה אלא הערכאות דנין לעצמן כמו שימצאו בספרי הדיינים'. לדבריו, דינא דמלכותא נותן תוקף רק לחוקי המלך ולא להלכות שהתחדשו בבתי המשפט הנכריים. קשה מאוד להסביר כך את רבנו יונה: הרי הוא עסק בפירוש לאורך הדרך בחוקי המלך ולא בחוקים שהתחדשו על ידי הערכאות בלבד. ואולי עלינו להבין את דברי הרמ"א אחרת: הוא מחלק בין חוקים שפונים לאזרחים ובין חוקים שפונים לבתי המשפט ומנחים אותם כיצד לדון, 'אלא שחקק המשפטים בערכאות כיצד ידונו'. הבחנה זו מעוררת להתבוננות: כיצד נדע להבדיל בין חוק רגיל ובין חוק שפונה לבתי המשפט ומנחה אותם כיצד לדון? מדוע שהחוקים שבהם רבנו יונה עסק, החוקים שפורטו לאורך הסוגיות¹⁸, יוגדרו כחוקים שפונים לבתי המשפט בעוד שהחוקים שהמרדכי דן לפיהם¹⁹ יוגדרו כחוקים שפונים לאזרח? ומה על חוקי מדינת ישראל? איך נגדיר אותם? כחוקים שפונים לאזרח או לבתי המשפט?

16. שהזמן שבו מותר למלוה למכור את המשכון והתנאים למכירה נקבעים לפי חוק המלכות ולא לפי חוקי התורה.

17. שהרי תמיד יהיה עלינו לפסוק כדיני הערכאות. בעבר, החקיקה של המלך היתה מצומצמת בהיקפה ולא הקיפה את כל מרחבי החיים. בתי המשפט הנכריים היו מעין רשות עצמאית שדנה לאור חוקים שהתחדשו על ידה ותקדימים ונהלים.

18. לא לקנות קרקע אלא בשטר, חזקת קרקעות בארבעים שנה, כשרותם של שטרי קניין שנכתבים על ידי הערכאות.

19. היתר לבנות ליד חלון השכן בצורה שתחסום לו את האור, חזקת קרקעות בארבעים שנה, מכירת משכון לאחר שנה בלבד ולא לאחר שלושים יום.

נסה להתבונן בגוף דברי הרמ"א שדינא דמלכותא מועיל גם במשפטים שבין אדם לחברו, בוויכוח מתי מותר למכור משכון או האם מותר לבנות ליד חלון: מובן לך כיצד חוק המלך מועיל וגורם לבית הדין לדון לפיו? חשוב היטב: האם הר"ן²⁰ יסכים בהכרח עם דברי המרדכי? מה יכול להיות ההבדל בין החוקים?

בדף הבא נמשיך בע"ה ונלמד את דברי הרמ"א במקומות נוספים, ונתבונן בדברי הש"ך החולק וטוען שאין הולכים אחר דינא דמלכותא שסותר את דיני התורה.

20. שסובר שחוק המלך יכול להכשיר שטרי קניין שנכתבים בבתי המשפט של המדינה.